

Ярослав Мудрий (скорочено)

Іван Кочерга

Дія перша

"СОКІЛ"

Події відбуваються в княжому теремі в 1030 р. В одному з покоїв (в галереї) сидять ченці — переписувачі книг: монах—художник Микита, що малює заставки і мініатюри до книг, монах—переписувач Свічкогас, ієромонах Сильвестр, який керує всією роботою. Всі чекають на повернення князя Ярослава із Чюді, де він воював. Сильвестр закликає переписувачів:

Потщитесь, браття, треба поспішати,
Щоб книги всі переписати нам.
Бо скоро князь повернеться із Чюді,
Де воював і города воздвиг,
А повернувшись, зараз же розсудить,
Чи багато ми переписали книг.

Сильвестр благословляє державний Київ, людей і самого Ярослава, який для Русі здобував мир і об'єднав її. Однак Микита зауважує, що в цьому Ярославу допомагав Господь, пославши допомогу з Новгороду, про яку князь скоро забув:

І скільки раз, забувши кривди давні, Полчився знову Новгород державний, Своїх мужів і золото збирав І Ярославу в поміч поспішав.

Сильвестр радить Микиті не судити князя, не пам'ятати зла і братися з молитвою за роботу, щоб не зробити помилки, щоб потім не "підчищати". На це Микита відповідає:

З пергаменту недовго зчистить ваду, Лиш з совісті не зчистити її.

Микита вважає винним Ярослава за даремне ув'язнення посадника Новгородського Коснятина. Майже розбите військо князя врятував у боротьбі з німецькими й угорськими ордами саме Коснятин.

І Новгороду воїни суворі Мечі і злато князю принесли — Веди нас, княже, битись до загину За честь і єдність руської землі!

За такі розмови й осуд Микитою дій Ярослава Сильвестр призначає йому вночі сорок поклонів покласти в молитвах. В галерею в цей час входить з почтом Інгігерда, дружина Ярослава, з молитовниками в руках. Вони прямують у церкву, щоб помолитись за тих, хто на війні. Це схвалює Сильвестр, а Микита зазначає, що княгині не вадило б помолитися і за тих людей, яких булоубито за її намовою в рік смерті князя Володимира. Сильвестр гримає на Микиту за бунтівну словесну вдачу і радить прийти до нього на сповідь у храм:

...Не хочу далі слухать, Сьогодні в храм до мене завітай І душу там збентежену відкриєш.

Поки Сильвестр розмовляв із Микитою, монах-переписувач Свічкогас хотів вийти з

галереї, бо не проти був би пропустити чашу вина. Однак ієромонах не пустив його, дорікнувши, що саме Сильвестр зробив його гарним переписувачем, а також налякав тим, що хміль перетворює ченців у бісів.

В цей час до галереї заходить князівна Єлизавета, сімнадцятилітня дочка Ярослава і Інгігерди. Вона запитала у Сильвестра, чи пройшла до церкви мати. Сильвестр благословляє її ангельську душу, але дівчина вважає себе грішною, бо заслухалась співом старого гусяра і спізнилась до церкви. Вона замилювалась малюнками Микити, які нагадали їй про дитячі роки:

Яка краса! Як барви всі согласно В один вінок на золоті сплелись! Так, це той світ далекий і прекрасний, Що в кришталі я бачила колись.

Микита говорить про велику силу мистецтва і вплив її на людину:

Бо дивний світ, що бачила ти в чаші, І є, княжна, мистецтва дивний світ — Воно завжди підносить душу нашу...

Свічкогас теж почав роздумувати про свою душу і про те, що впливає на неї, поки Сильвестр не погнав його з—перед очей. Свічкогасу цього і треба було.

Єлизавета дякує Сильвестрові і Микиті за роботу. Вона поцікавилась, звідки родом Микита. Він повідомив, що з Новгороду і вже давно залишив рідний край, сумує за ним. Єлизавета теж народилась у Новгороді і згадує ті далекі часи воєн і пожеж, часи боротьби, що в дитячій душі залишили страх. Вона була рада, коли приїхали в Київ:

З того часу я Київ полюбила. Не там, а тут моя вітчизна мила. Прости, тобі я болю завдала.

В цей час у галерею вбігає Анна, старша сестра Єлизавети, тримаючи в руці мисливського сокола. Вона теж спізнилася до церкви. Анна розповіла, що, полюючи вранці на лебедів, то побачила воїнів на чолі з прекрасним богатирем, які виринули з лісу. Воїнів вона прийняла за "якісь нові варяги", бо ще таких не зустрічала в Києві. Дівчина помчала назад до замку і втекла від богатиря, який мчав на коні за нею до самих воріт. Вона віддає сокола Єлизаветі і йде в церкву, щоб мати її не сварила.

Раптом до покоїв швидко заходить молодий воїн. Він намагався виправдати себе, бо нікому не хотів зла, і даремно від нього тікали. Це був Гаральд, норвезький витязь. Побачивши Єлизавету, він зацікавився нею, бо його вразила її краса. Збентежена дівчина іде з галереї. Гаральд стоїть приголомшений. З лівого боку галереї повертається процесія Інгігерди з церкви. Мати вичитує Єлизавету за запізнення. В цей час Гаральд підходить до Інгігерди й схиляється перед нею на одне коліно. Він розповів, що багато мандрував, бився в Сицилії, а повернувшись додому, посварився з "родичами злими". Тому повернув свій човен до Русі й хоче служити чесно і твердо Інгігерді та Ярославу. Інгігерда рада гостеві. Їх розмову перериває крик Єлизавети. Її подряпав сокіл, якого тримала в руках і тепер не може з ним впоратись. Гаральд забирає у неї птаха й передає своєму слугі, дорікаючи дівчині, що сокола брати без рукавички не можна. Побачивши сміх в очах Анни, здогадався, чий то сокіл і хто був у лісі. Гаральд похвалив дочок. Інгігерда представила Гаральду Анну та Єлизавету. Молодий воїн освідчується в коханні Єлизаветі. Незабаром почули звуки багатьох

дзвонів, сурм, і всі кидаються до арок галереї. Це повернувся Ярослав. Раді зустрічали князя, а в галереї залишається лише Микита, який роздумує:

Настав мій час... бажаний час відплати За кривди всі, що Новгород зазнав... Та хочу все ж тепер я сам пізнати, Чим він людей отак причарував, Владика Русі, мудрий Ярослав... Але в цей час, рішучий і врочистий, Чого ж мій дух збентежений охляв... Бо ясний ангел, лагідний і чистий, Тебе закрив від мене, Ярослав...

Дія друга

ЗАКОН І БЛАГОДАТЬ

Літо. Недалеко за рогом княжого терему в Києві будують величний храм Богородиці десятиної. З іншого боку велика мармурова статуя лежачого лева, навколо неї — лави.

Ярослав у супроводі Сильвестра, Микити і київських бояр Мирослава і Слав'яти виходить із брами княжого замку. Він сідає на лаву біля статуї і веде розмову з Сильвестром. Сильвестр повідомив, що переписано за час відсутності Ярослава п'ять книг: "Златая цепь", слова святих отців, мандри Козьми Індикоплова, діяння Дігеніса Акріта і "Шестоднев" болгарського попа. Ярослав подякував монаха за роботу і сказав, що добрій книжці він радіє більше, ніж золоту в коморі, хоча і в книжках є багато казок, яких в житті не знайти. В розмову вченого і князя втрутився Микита, який зазначив, що в житті часом бракує правди, а в казці завжди "дістає відплату за добрі вчинки справедливий муж". Ярослав запитав про Микиту, і Сильвестр повідомив князя, що його він найняв, бо:

Зовуть його Микита, книги знає, В художестві іскусен.

А ще він сильний дуже, то, мабуть, служив раніше у війську. Ярослав, дізнавшись, що Микита не з київських, дає йому маленьку книжку та олівця і наказує записувати ним сказане. Ярослава вразили слова попа Іларію-на із Берестова: "Раніш закон, а потім благодать", і велів записати Микиті, що потрібно:

Червенські гради взять;

Поставити на Росі города,

Щоб степова спинилася орда...

До речі — час подумать і про Юр'єв,

Що я оце на Чюді заснував.

Згадавши про м. Юр'єв, Ярослав поцікавився у київського боярина Слав'яти, чи той знайшов вмілого городника, щоб зміг розбудувати місто. Боярин запевнив князя, що він шукає. Ярослав звертається до Микити з промовою, що князю більше до вподоби "палати білі й храми будувать", але:

...важке в князів на плечах брем'я...

Як думаєш ти, легко то мені

Цю хвору ногу підіймати в стрем'я

І їздити старому на війні?

А я ж весь вік воджу в походи рать...

Раніш закон... а потім благодать...

Нарікаючи на небажані обов'язки, які випадають на долю князя, Ярослав запрошує всіх піти з ним і подивитись, як будується храм.

До статуї лева прибігли з шумом дівчата з Єлизаветою, яка вітає Ярослава. Сильвестр доповідає Ярославові, що за час його відсутності в Києві Єлизавета навчилася читати й перекладати з грецької мови. Князь похвалив дочку за розум. На запитання Ярослава, чому вивчала саме грецьку, дівчина відповіла, що в грецьких письменах вона шукає заповіту мудреця, як "утворити спокій на землі". Батько відповів:

Береться мудрість не із заповітів, А із шукань і помилок гірких. А щоб людей добру призвичаїти, Чимало князь голів стинає злих... Бо кроткий вік без крові не создать,— Раніш закон, а потім благодать. Людей учу я страхом і книжками, Але і сам я у людей учусь.

Ярослав твердо вірить:

Бо мудр народ, і житиме віками В трудах і битвах вихована Русь.

Дівчата раптом закричали й відбігли. Вони побачили, як намагався підвестись із землі п'яний Свічкогас. На запитання Ярослава, хто це такий, Сильвестр пояснив, що це списувач книг, і призвав Свічкогаса встати перед князем. Зляканий Свічкогас намагається пояснити Ярославу, що його голова втомилась від книжної мудрості, і він вирішив зняти втому вином, але це не допомогло, і він заснув. Ярослав вирішив покарати списувача:

Якщо від книг глава твоя страждала, Та щоб од мудрості не вилізли власи,— Іди на хутір і свиней паси.

І хоч Свічкогас завіряв всіх, що він "божий інок", однак прийшлося підкоритися волі князя.

В цей час із лівого боку в'їжджає Гаральд і вітає князя і Єлизавету, знову виголошуючи захоплення красою княжни. Розмову їх перериває сильний шум і крики з боку будівництва храму. До князя біжить урядовець Ярун, заляпаний глиною і крейдою. Він повідомляє, що бунтують будівничі, бо якийсь варяг когось убив. Ярослав посилає Слав'яту і Микиту з'ясувати й розв'язати проблеми на будівництві.

Князь помітив захоплення Гаральда його дочкою й вирішив дати добру пораду. Він вважає, що перш ніж сватати її, молодий воїн повинен упорядкувати своє життя:

Пора тобі уділа мати в світі

І всамперед вітчизну і сім'ю.

Бо князю руському негоже віддавати

Свою дочку бездольному пірату,

Хоча б він був грозою всіх морів.

Гаральд радо погодився з Ярославом. Згодом Сильвестр повів князя показувати переписані книги, а Єлизавета затрималась, прощаючись із Гаральдом. Їх розмову перебиває галас і крик людей, які йшли до замку Ярослава з боку будівництва храму. Ціла юрба людей вела зв'язаного варяга Турвальда й вимагала "суду і правди княжої". За ними йшли Сла-в'ята і Микита.

На шум вийшов Ярослав, підійшли варяги, які, оголивши мечі, намагались

звільнити Турвальда. Князь заспокоїв народ. Муляр Журейко підводив до нього старого селянина Людомира і його дочку Милушу. Саме в них варяг убив сина і брата, який захищав сестру. Людомир плакав перед князем, бо двоє його синів загинули на Судомирі—річці, коли воював там князь, а меншого, єдину надію, вбив варяг. Селянин вимагав у князя суду і кари. ЯрослаанагадуєЖурейкові, що він каменщик і повинен будувати, а не зривати всіх від роботи. На що Журейко відповів:

Раніш ніж храми будувать святі, Годиться правду ствердити в житті.

Ярослав на це про себе зазначає:

Боже правий,

Як важко це — творити правий суд...

Інгігерда, помітивши вагання Ярослава, порадила, щоб варяг заплатив виру (грошова кара, встановлена в "Руській правді" Ярослава) і їхав із Гаральдом. Князь радить дружині не втручатися. До Людомира звернулася Єлизавета з проханням не проливати більше крові, бо сина цим він не поверне, а батька просить прийняти варягову виру. Князь наказав варягові сплатити подвійну виру за волю. Соромно і боляче було Гаральду за нього. Він дав Турвальду гаманець із золотом, промовляючи:

Не вартий ти помилювання, дурень! Принцесі дякуй за своє життя...

Розв'язаний варяг, відчувши волю, з погордою насміхається над присутніми, хапаючи в обійми Милушу.

В цей час Журейко підбігає до нього, вбиває ножем і тікає у натовпі. Варяги кидаються на людей, однак варта обеззброює їх, і шум стихає. Єлизавета горнеться в сльозах до Ярослава. Батько заспокоює дочку, нагадуючи, що не можна нав'язати "мир і благодать" "кроткими руками":

Державне поле треба корчувати,

Щоб виросла на ньому благодать.

Да буде мир! І Богом я клянусь,

Що кожного вразить моя сокира,

Хто збаламутить Київ наш і Русь,

Хто осквернить насильством справу миру.

Дія третя

КВІТНЕВИЙ СНІГ

Квітень 1032 року. Весна вирує, і от раптом випав сніг. Старий селянин Людомир бачить у цьому недобру прикмету, яка віщує щось погане. Він доходить до замкової брами, біля якої стоять вартові. В цей час із лівого боку до замку підходять новгородські мужі Давид і Ратибор, які пряснули вартовим, що вони шукають монаха Микиту. Варта пропускає їх у замок.

Знизу через яр піднімається схвильована Милуша, дочка Людомира, і розповідає батькові, що в місті вона бачила чоловіка, який два роки тому втік разом із Журейком, її нареченим. Дівчина хоче дізнатися про нього. Він, захищаючи Милушу від варяга, який намагався її образити, вбив його і, тепер ховається від переслідувань. Людомир застерігає дочку, нагадуючи обіцянку Ярослава покарати Журейка. Дівчина будує план

прохання перед князем про помилування Журейка. Вона надіється, що це станеться перед весіллям Єлизавети з Гаральдом, який за ці два роки став королем Норвегії. Однак Людомир не поділяє думок Милуші, бо знає, що Ярослав, як батько, сумуватиме за дочкою:

Але із князів потреби, бач, не тії... Хоч доньку жаль, але пильнуй державу. Отак—то і звалився в квітні сніг На голову нам... і Ярославу.

В цей час з—за брами виходять у соболевих шубках дочки Ярослава Анна і Єлизавета. Анна намагається розвеселити сумну Єлизавету. Вона каже сестрі, що це Гаральд привіз сніг із далеких льодовитих країв, де він став королем, і приїхав за Єлизаветою:

По всій землі ім'я його гримить! На всі моря його сягає влада, Норвегії король! І цілий світ Твоє ім'я з ним поряд повторяє!

А саме це і засмучує Єлизавету, бо Гаральду боях пролив багато крові:

Лилася кров в походах тих гучних, І скільки жертв невинних проклинали Моє ім'я... а це великий гріх, Його не змить ні каяттям, ні жалем.

Анна запевняє сестру, що чоловіки усі такі, "їм лиш давай добичу та походи", а тому не треба так сумувати. Можливо, ставши королем і одружившись, Гаральд буде менш войовничим. Єлизавета признається сестрі, що вона не витримає розлуки з рідним краєм, тому і сумує:

Де я знайду чудових стільки книг, Такі пісні, як в Києві у тата, Що королів мудріших всіх земних. А Київ наш — зелений і прозорий!

Дніпро широкий.....

Де ще красудіодібную знайти? І це все кинуть...

Анну теж сватає французький король. Якщо на цей шлюб погодиться Ярослав, то їй прийдеться покинути рідний край. Але вже треба йти готуватися до зустрічі з Гаральдом. Сестри йдуть до замку. їм услід кидається Милуша.

А тим часом із воріт замку виходять Микита, Давид і Ратибор. Новгородські мужі Давиді Ратибор нагадують Микиті, що він син Новгородського посадника Коснятина. Він повинен помститися за батька і звільнити Новгород від Ярослава. Однак Микита, який два роки був при дворі Ярослава писарем, бачив всі діяння князя, його вірність справі миру і об'єднанню Русі і не хотів вже помсти. Новгород за часи його князівства зміцнів, і це бачить Микита. Ярослав звільнив із посади варяга Ульфа, який був намісником у Новгороді та багато лиха зробив місту. Про Ярослава Микита зазначає, що він ...пізнав так близько розум дивний Мудрішого з усіх земних царів, Пізнав того, хто не лише в добрі, А навіть в злі, і в хибах вже ж нехибний, Немов насправді вишнього рука Його веде до правди в помилках!

Ратибор і Давид обурені поведінкою Микити. Вони нагадали, що Новгород теж буде навіки чужий йому. Микита з гнівом відповідає:

Мені чужий! А хто ж бо дав вам право Від Новгорода всього промовлять? Хто ви такі? Самотні і лукаві, Ви плетете гнилу, нікчемну сіть, Якою вам життя не зупинить, А Новгород стоїть за Ярослава І за єдину руськую державу.

Микита переконаний, що не перед ним, а перед Ратибором і Давидом зачинять новгородці брами. Він повертається до замку, а варяги пішли геть.

З покоїв замку виходять пишно одягнена Інгігерда з Ульфом. Вони розмовляють про дії Ярослава, проте, що князь образив намісника, забравши у нього Новгород. Це обурює княгиню, бо вона варязька принцеса, якій у посаг батько дав це місто. Ульфу княгиня вважала варязьким графом, який служить їй. Атому вона велить йому сурмити збір дружині і повстати проти Ярослава, надіючись на підтримку Гаральда.

В цей час з'являється у повному княжому уборі Ярослав зі своїм почтом та дочками. Ярослав занепокоєний становищем у краї:

Мої полки побито у Зирян,
І знов Мстислав готує меч і брань
На города й права мої державні.

А тут іще і доля Єлизавети його непокоїть: чи віддати її в далекий край, чи залишити з Гаральдом тут. Ярослав розмовляє про це з Сильвестром. Залишити Гаральда в Києві — це значить дати зброю Інгігерді проти нього. Сильвестр заспокоює князя:

Розтане сніг, а з ним твої турботи, Та і дочку відпустиш не навек.

До них підходить боярин Слав'ята, у якого Ярослав дізнається, хто дав наказ сурмити збір. Той відповів, що княгиня, власне, Ульф від її імені. Ярослав гнівно погрожує Інгігерді віддати її у монастир за непокору. Інгігерда висловила невдоволення Ярославу, який із її шлюбного міста вигнав Ульфа, графа варягів. Новгород вона називає Гольмгардом. Ярослав гнівно відповідає:

Гольмгарда я не відаю, жона! Є Новгород — і час би пам'ятати Княгині руській славні імена!

І не відняв, бо не його то місто, Правителем моїм лише він був. Та й правив зле і не приніс користі, Згубив полки і слави не здобув.

Пройшли часи Еймунда і варягів. Які на Русь по золото плили.

Інгігерда дорікає Ярославу, що саме варяги допомогли йому здобути Русь, і що у нього тече кров варяга і рабині, на що Ярослав відповів:

З усіх небесних благ
Найвищим благом кров я цю вважаю,
Що є з народом вірний мій зв'язок.
Мені не треба пишних тих казок,
Що предків нам шукають десь за морем.
Народ мій тут, на рідних цих просторах,
Від Києва до Ладоги живе.
І не заброд Ісландії суворих,—
Мене своїм він предком назове!

В цей час до князя підходить стурбований боярин Мирослав, який перехопив гінця з листом від Коснятина про нову змову проти Ярослава. Читаючи листа, Ярослав поцікавився, кому ж надіслано його. Однак Мирослав не знає, бо посланець мертвий.

Ярослав засуджує діяння вельмож:

Вони війни і крові тільки жаждуть, Щоб повернуть уособиці часи.

Не дивлячись на те, що Ярослав затвердив закон і правду на Русі, бояри виступають проти нього. Атому князь змушений забути про милосердя:

У монастир замкну я Інгігерду І Коснятину голову зітну.

Ярослав гордо йде на поміст і сідає на трон. Його родина займає свої місця. Бояри стають навкруги. Підзвук музики починається похід Гаральда. Спочатку його дружина, потім невільники з дарами, а потім і сам Гаральд в шоломі, увінчаному короною. За Гаральдом його зброєносці. Серед варягів і Свічкогас, який два роки був з варягами. Гаральд вітає князя і нагадує про мету свого приїзду, просить прийняти дари. Ярослав радо зустрічає майбутнього зятя, який схвалює діяння князя, його "Руську правду", про які він чув далеко за морями. Ярослав розчулено відповідає:

Мій розум ти відчув і зрозумів,— Щоб наш народ міцнів в труді і правді, Не можу я прощати ворогів, І кожен, хто порушить справу миру, На правду хто на руську посягне,— Того вразить безжалісна сокира... Тому, хто руську правду поважає, Завжди у нас і шана, і хвала.

Гаральд відповів, що за це і шанує Ярослава Норвегія.

Тут Сильвестр побачив Свічкогаса, який з монаха став варягом, бо плавав з ними два роки.

Єлизавета підчас цієї церемонії звернула увагу на напіводягнену рабиню з дарами. Вона спустилась до неї і накрила її своїм хутром. Це дуже зворушило Гаральда, і він співає їй пісню кохання. З далеких морів Гаральд привіз Єлизаветі, крім дарів, терновий вінок з могили Іоанна. Цим він повністю завоював дівоче серце.

Ярослав розчулено погоджується на шлюб своєї доньки з норвезьким князем.

Дія четверта

КАМЕНЩИК І КНЯЗЬ

У замку Ярослава в глибині саду йде відкрита галерея — переходи. В саду мармуровий басейн з фонтаном. Травневий вечір. Всі святково одягнені, бо сьогодні весілля Гаральда та Єлизавети.

Свічкогас (колишній монах—переписувач, а тепер варяг— дружинник Гаральда) ганяється за дівчатами, які сміються з нього, називаючи його монахом. А він намагається переконати, що за морями він навчився "дівчат гарненьких приручати". Дівчата тікають від нього. З іншого боку входить Сильвестр (вчений монах), який, побачивши таку сцену, погрожує кинути Свічкогаса в яму. Свічкогас нагадує, що він не монах:

У нас, варягів, лиш один устав — Бери, що треба, та держи, як взяв. Отак—то, отче!

І, сівши на лаву, спокійно п'є горілку з фляги, чим викликав гнів Сильвестра. Випивши горілку, Свічкогас повідав Сильвестру, що:

За Києвом знудився у сльозах... Ладен я свині пасти в цих ярах, Ладен свічки гасити по церквах, Ніж рицарем вельможним і багатим Розкошувати по чужих краях!

І Сильвестр зрозумів його, його патріотичні почуття, бо він син своєї батьківщини:

Хто вип'є раз дніпрової води, Тому ніколи Київ не забути, Хоч би в яку забрався далечінь.

Пообіцявши Свічкогасу допомогти, він виходить.

В цей час із—за дерев крадькома з'являється Журейко. Він просить Свічкогаса покликати йому Милушу. Свічкогас дорікає хлопцеві за легковажність, але кличе дівчину. Журейко просить Милушу їхати з ним у Тьму-таракань, де він за час вигнання (за рік) купив землю, має власний човен, на якому виходить у море. Дівчина розгубилася, бо любить Київ, батьків, а тому не хоче їх покидати і їхати на чужину. Вона запевняла Журейка, що любить його, але попросила все—таки одну ніч на роздуми. Зустрітися домовились на кораблі.

А весілля продовжується. Із саду видно у галереї молодих — Гаральда і Єлизавету. Художник—монах Микита, чуючи весільні пісні, сумує, бо прощається зі своїм коханням до Єлизавети. Він у думках бажає їй щастя. До нього нечутно підходить Джема — дівчина—рабиня з Сицилії:

О, не сумуй, сеньйоре любий мій... Я знаю, ти кохаєш королівну... Забудь її... і серця не гніти... Тобі ж бо з нею щастя не знайти...

Джема зізнається у своїй любові до Микити, але він намагається нагадати їй, що він монах. Однак Джема вміє бачити людей:

В твоїй душі я бачу гнів і месть, А на чолі — сеньйорів горду честь... Ти, мабуть, князь...

В цей час із темряви виходять Ратибор, Давид — новгородські бояри, які вимагають від Микити помсти за батька і Новгород. Вони привели свідка, який підтвердив, що за наказом Ярослава був вбитий Коснятин. Микита безсилий сідає на лаву. Новгородські мужі зникають у темряві, побачивши, як із церкви повертається весільний похід. Микита дорікає собі в тому, що жив у кривдника його батька і їв його хліб. Він повільно йде в глибину саду, побачивши, що хтось прямує до нього.

А в саду — Інгігерда (дружина Ярослава) і Ульф (варяг, який стояв на чолі Новгорода після Коснятина). Вони вдвох продовжують будувати інтриги проти Ярослава. Ульф повідомив, що всі піднімуть мечі проти Ярослава вночі, коли задзвонить дзвін. Інгігерда хоче помститись своєму чоловікові:

То хай собі лиш дорікає князь, Що не знесла Олафова дочка Насильства і нечуваних образ!

Вони виходять із саду, в якому вже чути крик пугача. Це Журейко викликає Милушу. Ховаючись від переслідувань, він підслухав ненароком розмову в саду і хоче йти до князя, щоб сповістити йому про зраду дружини і Ульфа, про план варягів. Вони хочуть кинути Ярослава в тюрму. Милуша боїться за долю Журейка і не дозволяє йому це робити. Раптом Ульф із вартою хапають юнака. Вони намагались скомпрометувати його і звинуватити у нападі на князя Ярослава. Новгородський варяг наказує вбити Журейка. Милуша, захищаючи нареченого, зняла крик. Ульф вдарив її ножем і тікає. Милуша падає. На крик збігаються люди, серед яких Ярослав і його сім'я. Князь гнівно намагається дізнатись, хто поранив її, а Милуша просить врятувати Журейка, якого

забрали і загрожували вбити.

В цей час Ярослав сурмить тривогу і вбігає Журейко:

Князь! Хвалити Бога!

Я не спізнився.

Сьогодні—бо вночі

Умислив Ульф з княгинею лукаво

Тебе схопить і в поруб (тюрма) заточить,

А Київ весь варягам...

І тут Журейко бачить поранену Милушу. Юнак плаче над коханою дівчиною. А наречена Єлизавета, зворушена побаченням, говорить:

О Боже мій... і знову ллється кров... Невже немає справді місця в світі, Де б мир царив і де б цвіла любов Серед людей, братерством оповитих!

Ярослав у гніві до дружини дорікає їй за те, що в день весілля, в ніч любові й миру, не змогла стримати свого зла, тому він відсилає її своєю волею у монастир замолювати гріхи, а Гаральда просить рушати до рідних берегів. Гаральд запевняє князя, що він не мислив навіть йому якогось зла. Ярослав відповідає:

Тобі я вірю. Та не вірю долі. Що знов на Русь варягів привела. Хоч як мені тяжка дочки утрата, Прощай, Гаральде, Русь понад усе.

На руках у Журейка вмирає Милуша. Єлизавета в сльозах, бо треба розлучатися з рідними і їхати з чоловіком. Ярослав просить Журейка служити в його дружині "мужем княжим", однак юнак відмовляється залишитись, бо життя в Києві без Милуші для нього важке, але:

Де зараз тільки орди кочові,

А згодом стане Руськая держава.

Там міг би я твоїй служити справі.

Ярослав довіряє Журейкові від його імені пильнувати південний край і дає йому іменний князівський перстень — символ влади князя.

Повертаючись до себе, Ярослав зустрів Микиту, який вимагав конкретних пояснень. Він не міг зрозуміти, за що його так скривджено людиною, якій вірив. За що вбито його батька, князя Новгородського Коснятина. Ярослав з гідністю відповів:

Так, господо і руському народу Я відповім за всі мої діла.

Завжди мене мій рятував народ. За те і я служив йому сумлінно.

Тому й скарав чесного Коснятина,

Що він порушив спокій на Русі

І мирний лад, що довгими роками

І війнами народу я зміцнив,

Хотів він кинуть жадними руками

На терези усобної війни...

Бо вищих я не відаю скарбів,

Ніж мирний труді щастя в мирнім домі...

І, поки жив, стояти я клянусь

За руську правду і єдину Русь!

ДІЯ П'ЯТА

Перша відміна Гуслі і меч

Ці події сягають у 1036 рік.

Ярослав, пишно вдягнений, сидить на престолі і веде розмову з угорськими і польськими послами. Поряд нього — його шістнадцятилітній син Володимир і Інгігерда в черничому убранні.

Ярослав з гордістю ділиться своїми досягненнями перед послами. Всіма своїми зусиллями йому вдалося врешті-решт об'єднати Русь:

В моїх руках вся Руськая держава Знов зібрана єдина і міцна.

Але гордість переплітається з горем, бо прийшла звістка про смерть улюбленої дочки Єлизавети, дружини Гаральда. Ярослав просить послів передати вітання від нього своїм родичам і вибачити:

Отож простіть, що ця печаль родинна Нам не дає прийняти вас гостинно І вшанувати зараз як би слід.

Посли вклоняються і виходять. Ярослав сидить зажурений на троні сам. До нього підходить Інгігерда. За чотири роки вона змінилася, ніби пом'якшала характером. Інгігерда заспокоює його. Він дорікає собі, що віддав дочку в далеку сторону під натиском дружини заради могутності Русі. Роки в монастирі навчили Інгігерду цінувати любов і мир родинного житла, і вона просить у Ярослава пробачення за той біль, якого йому завдала. Розчулений Ярослав приходить до згоди з дружиною, та вдячно цілує йому руку і виходить.

Входять Сильвестр і Свічкогас. Вони принесли великі нові книги, щоб розважити смуток князя. Це були видання про святих, які чимало перечитав Ярослав. Переглядаючи їх, князь зацікавився долею Свічкогаса, чи не хоче він знову стати варягом і покинути Київ. Свічкогас відповідає:

Ні, княже господине,

Ніде нема у світі тих щедрот,

Що я знайшов отут на батьківщині,

У Києві біля твоїх чеснот,

Де чудних книг вкусить мені дано.

Сильвестр підтверджує, що Свічкогас змінився на краще. Він показує Ярославу розкішне грецьке видання Псалтиря з ілюстраціями. Князя захоплюють храми із золотими куполами, і він у захваті говорить:

Коли мені дадуть хоч рік покою Серед моїх походів і турбот, Клянусь, такий я храм собі построю В ім'я Софії — мудрості чеснот.

Ярослав дякує їм за розвагу і просить книгу залишити йому на столі. Сильвестр ніяково зауважує, що він її ще не купив, бо грек просить 100 гривень золотом, а це надто дорого (можна купити село з нивами і млинами та всім добром). Ярослав хоче поговорити з греком сам. Поки Свічкогас ходив за греком, з'явився син Володимир, подає князю молитвослов і радить батькові прийняти хазяїна цієї книжки. У

молитвослові князь узнає книгу Єлизавети і просить негайно привести мандрівника. Входять Микита (колишній монах, син Коснятина) і Джема (рабиня, яку Гаральд подарував Єлизаветі). Ярослав просить розповісти про дочку. Через три роки після розлуки Микита заїхав у Норвегію і бачив там Єлизавету, яка завжди сиділа біля вікна і дивилась в бік Русі, співаючи тужливих пісень про Київ, про землю рідну. А коли прийшов її останній час, просила Микиту передати молитвослов батькові. Ярослав ще більше дорікає собі, що віддав дочку в чужу країну. Останньою волею Єлизавети було прохання до князя подбати про Джему. Ярослав ім'ям дочки обіцяє зробити для Джели все. Він хоче знати про життя дочки в чужій країні. Джема співає пісню, яку чула від Єлизавети. Вона просить дозволу служити доброму Микиті, як служила Єлизаветі.

В цей час до зали Сильвестр і Свічкогас ввели грека, якого шукали. Грек Парфеній говорить, що ця книга єдина на землі, а тому така дорога. Ярослав дає 50 гривень, але Парфеній не погоджується, бо це не його товар, а таку ціну встановив господар. До зали входить Мирослав (воєначальник Ярослава) з сумною звісткою, що печеніги йдуть на Київ і за п'ять днів дійдуть сюди. Ярослав дає наказ скликати військо. Мирослав зауважує:

Але ж нема у нас полків готових,

Несила нам... До Новгороду знову Когось би треба зараз же послать.

Князь хоче їхати до Новгороду сам. Парфеній згоджується за 60 гривень віддати Псалтир, але Ярослав ніби не чує його. Він дає наказ оглянути мури, вежі, огорожі і готуватись до зустрічі з ворогом. Парфеній знов звертається до князя і просить за книгу гроші. Ярослав гримає на нього, мовляв, не до книги зараз. Він просить всіх протриматись хоча б сім днів, поки він приведе свіжі полки. Микита заперечує, бо на дорогу потрібно тільки туди 12 днів, та чи захоче Новгород допомагати Ярославу — теж невідомо:

Та і навряд чи Новгород захоче В котрий це раз спасать тебе в біді,

Щоб потім ти за вірність, як за злочин, Його людей найліпших засудив!

Ярослав у гніві вихоплює меч і кидається на Микиту. В цей час Джема кидає під ноги князю цитру (музичний струнний інструмент). Він здивовано спиняється і опускає меч. Джема твердо і з гідністю просить його не затівати бою. Ярослав вибачається перед Микитою. Микита запевняє князя, що він йому не ворог.

Входить Журейко. Він у східному одязі. Вітає князя. Юнак повідомив, що коли побачив орду, яка збирає загони, то поплив до Новгороду:

Я в Новгород помчав перед ордою І перстень твій громаді показав.

Ярослав розхвилювався: "Щож Новгород?" Журейко сказав, що полки вже йдуть до Києва на допомогу. Ярослав обіймає Журейка з вдячністю. Володимир (син Ярослава) захоплюється новгородцями і просить батька "по—царськи їм воздать". Тепер Ярослав впевнений, що князем у Новгороді буде Володимир.

Всі одягають військову зброю, одяг. Ярославу Свічкогас перев'язує хвору ногу. Входить стурбована Інгігерда:

О княже мій! Невже це знов війна!

Князь обнімає її і Володимира:

Так, королево, знов війна священна! Встає полків залізна стіна, Щоб нашу Русь од хижаків південних Оборонить і знищить їх до пня.

То не дамо ж гнізда свого в обиду, Вперед, на бій за землю нашу рідну, За Київ наш, державний і святий!

Друга відміна Золота брама

Минуло декілька днів. Війна продовжується. За вікнами чуто шум битви. Інгігерда, Джема та придворні жінки дивляться у вікно. Інгігерда молиться:

О господи великий, милосердий, Злих ворогів на Русь не допусти! Допоможи, святая Інгігерда,

І Ярослава в битві захисти! Святий Георгій і свята Ірина Обороніть нам руськую країну, Ми ж вам церкви збудуємо святі!

Інгігерда згадує прожите життя і тихо зітхає. Шум за вікном наростає. Вона шукає сина Володимира. Ось він входить у залу в кольчuzі та шоломі і повідомляє матері, що був наверху, на вежі. Інгігерда дорікає синові за непослух і наказує сидіти біля неї, бо він іще малий. Володимир нагадує матері, що батько поставив його Новгородським князем, а тому йому потрібно допомагати бити ворога. Входить Свічкогас, якого прислав князь захищати замок, бо прорвавсь крізь оборону один загін ворога.

З'явився Сильвестр і благословляє Свічкогаса на боротьбу з ворогами. Володимир просить його, щоб попросив за нього Інгігерду, бо і йому хочеться захищати свою землю. Сильвестр відповів:

Ще младеси, щоб труді подвиг ратний Достойно міг підняти в час тяжкий. Черпай із книг науку благодатну І мудрістю душу укріпляй.

До зали долітає шум битви. Парфеній пропонує Сильвестру Псалтир уже за п'ятдесят гривень. Сильвестр дає лише двадцять гривень, і стріла, що влетіла у вікно, змусила Парфенія погодитись. Вбігає збуджений Мирослав. Він запевняє княгиню, що ворог буде розбитий. Всі радіють. Лише грек жалкує, що продешевив Псалтир, треба було не поспішати. Інгігерда збирає всіх, щоб зустріти князя. Під музику, сурми, радісні вигуки входить Ярослав із мечем. Щасливі дружина і син обнімають князя. Він сідає на престол і п'є піднесену Інгігердою чашу вина за воїнів—переможців, за мужніх новгородців.

Входять Давид, Ратибор і вносять покриті чорним сукном ноші. Стурбований Ярослав питає, хто впав за Русь. Ратибор відповідає, що загинув за Русь і за князя Микита. Джема з криком кидається до мертвого юнака. Ярослав сходить із престолу і схилиє голову біля вірного свого писаря. Він клянеться новгородцям звільнити їх від данини і послати князювати до них Володимира. На честь перемоги над печенігами Ярослав вирішує побудувати храм, щоб увіковічити цю історичну подію. Сильвестр дарує книгу Ярославу, яку купив за двадцять гривень. Князь наказує виплатити ще вісімдесят, бо "не гоже нам скарби словесні дешево цінити". Він всіх закликає на пир в ім'я перемоги:

А ми, кому судилося ще жити, Життя трудом повинні заслужити. . І сили всі

вітчизні присвятить.

Ярослав дає обіцянку побудувати новий Київ із золотими куполами із золотою брамою, яка "в нові часи відкриє світлий шлях"!